

**TEXNIKA OLIY TA'LIMI TALABALARINING AXBOROT
SAVODXONLIGI KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH**

Shermatova Dilfuza Yakubjanovna ¹

¹ Namangan Davlat Texnika Universiteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrası
katta o'qituvchisi (shermatovadilfuza57@gmail.com)

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 08.03.2024

Revised: 09.03.2024

Accepted: 10.03.2024

KALIT SO'ZLAR:

axborot savodxonligi,
texnik ta'lim, raqamli
kompetensiyalar,
axborot madaniyati,
tanqidiy fikrlash,
axborot xavfsizligi,
axborot pedagogikasi.

Ushbu ilmiy maqolada texnika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari talabarlari orasida axborot savodxonligi kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish muammolari atroflicha o'rganiladi. Maqolada axborot savodxonligining zamonaviy talablari, raqamli texnologiyalar asosida axborot bilan ishlash ko'nikmalarini o'rgatish metodikalari, shuningdek, fanlararo integratsiya va amaliy topshiriqlarga asoslangan o'quv yondashuvlari tahlil qilinadi. Axborot xavfsizligi, tanqidiy fikrlash va raqamli vositalardan samarali foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, axborot pedagogikasi nuqtai nazaridan o'qituvchining o'rni va metodik strategiyasi yoritiladi.

KIRISH. Axborot texnologiyalari va raqamli muhitning tez sur'atlarda rivojlanishi zamonaviy ta'lim jarayonida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida har bir kasb egasi, ayniqsa, texnik soha mutaxassisi, o'z faoliyatida katta hajmdagi ma'lumotlar bilan samarali ishlash, axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va uni innovatsion yechimlar ishlab chiqishda qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim.

Axborot savodxonligi shunchaki ma'lumot topish emas, balki uni tanqidiy baholash, real kontekstda qo'llash va undan ijtimoiy va kasbiy maqsadlarda foydalana olishni ham o'z ichiga oladi. Shu boisdan, texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida axborot savodxonligi kompetensiyasini shakllantirish – ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlovchi strategik vazifa hisoblanadi.

ASOSIY QISM

1. Axborot savodxonligining mohiyati va zamonaviy ta'limdagi o'rni

Axborot savodxonligi (information literacy) — bu shaxsning kerakli axborotni aniqlay olish, unga erishish, baholash, izohlash va samarali qo'llash qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- **Axborotni aniqlay olish** – muammo yoki ehtiyojga mos ma'lumotni aniq tushunish;
- **Axborot manbalarini izlash** – turli raqamli va an'anaviy platformalardan foydalanish;
- **Axborotni tahlil qilish va baholash** – ishonchlilik, dolzarblik, mualliflik va obyektivlik mezonlariga asoslanish;
- **Axborotni integratsiyalash va qo'llash** – amaliy va nazariy faoliyatda undan foydalanish;
- **Axborot xavfsizligi va etika** – mualliflik huquqi, plagiatga qarshi kurash va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish.

Zamonaviy ta'limda axborot savodxonligi — muhim o'quv kompetensiyasiga aylangan. UNESCO, ACRL (Association of College and Research Libraries) kabi xalqaro tashkilotlar axborot savodxonligini fuqarolik madaniyati va ijodiy tafakkurni shakllantiruvchi vosita sifatida baholaydi. Oliy ta'lim muassasalarida bu kompetensiyalarni shakllantirish orqali raqamli tafakkur, muammolarni hal qilish va innovatsion yondashuv rivojlanadi.

2. Texnika oliy ta'limi muassasalarida mavjud muammolar

Texnika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ko'pincha ixtisoslik fanlariga ko'proq e'tibor qaratib, axborot madaniyati va raqamli savodxonlik masalalarini ikkinchi darajali deb hisoblaydi. Tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar quyidagi muammolarni aniqlaydi:

- **Tanqidiy fikrlashning yetishmasligi** – talabalar ko'pincha internetda topilgan har qanday axborotni to'g'ri deb qabul qilishadi, manba tahlili va baholash ko'nikmasi sust rivojlangan;
- **Ma'lumotlarni tizimlashtira olmaslik** – ma'lumotni saralash, guruhlash, ilmiy formatda ifodalash bo'yicha ko'nikmalar zaif;
- **Plagiat va axborot etikasiga befarqlik** – ilmiy yozuv madaniyati, havolalash uslublari va intellektual mulk huquqlari to'g'risida yetarli bilim yo'q;
- **Raqamli vositalardan samarali foydalana olmaslik** – ko'plab talabalar elektron kutubxonalar, ilmiy maqola bazalari, bibliografik menejer dasturlar bilan ishlashda qiyinchilikka duch keladi.

Bu muammolar texnik yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalarida axborot savodxonligini mustaqil o'quv fani sifatida joriy etish yoki mavjud fanlar bilan integratsiya qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

3. Axborot savodxonligini shakllantirishning metodik yondashuvlari

Texnik ta'lim tizimida axborot savodxonligini samarali shakllantirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar qo'llanilishi mumkin:

a) Fanlararo integratsiya

Axborot savodxonligini texnik fanlar – masalan, muhandislik grafikasi, fizika, elektronika, dasturlash kabi fanlar bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchi uni real kontekstda o'zlashtiradi.

b) Loyiha asosida o'qitish

Talabalarning muammoni aniqlab, mustaqil izlanishlar olib borishi, turli manbalarni tahlil qilishi va natijalarni taqdimot qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

c) STEM yondashuvi bilan uyg'unlik

Axborot savodxonligini STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) asosidagi ta'limga bog'lash orqali tahliliy fikrlash, tajriba natijalarini izohlash, ilmiy maqolalar yozish malakasi rivojlanadi.

d) Tanqidiy fikrlash mashqlari

Talabalarni noto'g'ri, yolg'on, manipulyativ ma'lumotlarni aniqlashga o'rgatish uchun simulyatsiya, "feyk yangilik" tahlili va bahs-munozaralar tashkil etiladi.

4. Axborot resurslari va raqamli muhit bilan ishlash kompetensiyasi

Bugungi kunda talabalar uchun quyidagi raqamli va axborot manbalari bilan ishlash ko'nikmalari dolzarb hisoblanadi:

- **Ilmiy axborot resurslari bilan ishlash:** Scopus, Web of Science, Google Scholar, ScienceDirect, Springer kabi platformalarda axborot izlash, natijalarni filtrlash va maqsadga muvofiq tanlash.
- **Bibliografik menejerlardan foydalanish:** Mendeley, Zotero, EndNote dasturlarini o'rganish va havola keltirish formatlarini (APA, MLA, GOST) to'g'ri qo'llash.
- **Plagiatni oldini olish va ilmiy etika:** Antiplagiat.uz, Turnitin kabi dasturlarda matnni tekshirish, ilmiy halollik madaniyatini shakllantirish.
- **Axborot xavfsizligi va raqamli madaniyat:** Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, phishing, kiberxavf va ijtimoiy tarmoqlarda axborot manipulyatsiyasiga qarshi immunitetni shakllantirish.

Bu ko'nikmalar texnik mutaxassislarning raqamli jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

5. O'qituvchilarning roli va axborot pedagogikasi

Axborot savodxonligi kompetensiyasini shakllantirishda o'qituvchining roli beqiyosdir. U faqat bilim beruvchi emas, balki axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantiruvchi metodik yetakchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu jarayonni axborot pedagogikasi konsepsiyasi asosida tahlil qilamiz.

a) Axborot pedagogikasining mazmuni

Axborot pedagogikasi — ta'lim jarayonini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositalari asosida tashkil etish, axborotni anglash, uzatish va o'zlashtirish faoliyatining didaktik va metodik asoslarini o'rganuvchi pedagogika yo'nalishidir. Bu yondashuv quyidagilarni taqozo etadi:

- **O'qituvchi — axborot menejeri:** ma'lumotni tanlash, tuzish va talabalarga yetkazishda vositachi;

=====

- **O‘qituvchi — ko‘nikma shakllantiruvchi:** izlanish, baholash va tahlil qilishga o‘rgatadi;

- **O‘qituvchi — raqamli mentor:** zamonaviy vositalardan foydalanish bo‘yicha yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi.

b) Metodik strategiyalar

Quyidagi metodik yondashuvlar o‘qituvchiga axborot savodxonligini samarali o‘rgatishda yordam beradi:

- **Ma‘lumotlarga asoslangan ta‘lim (Data-based learning):** talabalarni real ma‘lumotlar bilan ishlashga jalb qilish;

- **Ko‘p bosqichli o‘rgatish (Scaffolding):** murakkab ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish;

- **Reflektiv yondashuv:** talabani o‘z izlanishlari, tanlagan manbalari va qarorlari ustida fikr yuritishga undash.

O‘qituvchi zamonaviy texnologiyalar, axborot etikasiga oid bilimlar va tanqidiy tahlil uslublarini o‘quv jarayoniga singdira olgan taqdirdagina axborot savodxonligi bo‘yicha mustahkam kompetensiyalar shakllanadi.

XULOSA

Axborot savodxonligi texnika oliy ta‘lim muassasalarida raqamli davrning eng dolzarb kompetensiyalaridan biri sifatida e‘tirof etiladi. Mazkur maqolada ko‘rib chiqilganidek, bu kompetensiya nafaqat texnik ma‘lumotlarni o‘zlashtirish, balki ularni tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va etika tamoyillariga asoslanib qo‘llashni ham nazarda tutadi.

Quyidagilar asosiy xulosalar sifatida ilgari suriladi:

- **Axborot savodxonligi fundamental kompetensiya sifatida** barcha texnik ta‘lim dasturlarining ajralmas qismiga aylanishi zarur;

- **O‘qituvchilarni axborot pedagogikasi bo‘yicha malakasini oshirish,** raqamli vositalardan foydalanish bo‘yicha treninglar tashkil etish muhim;

- **Talabalarning axborot madaniyatini baholovchi diagnostik vositalar** ishlab chiqilishi va o‘quv dasturiga integratsiya qilinishi lozim;

- **Amaliy mashg‘ulotlar va loyiha ishlari orqali axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish** eng samarali yondashuvlardan biridir.

Tavsiyalar:

1. Texnik OTMlarda “Axborot savodxonligi asoslari” nomli alohida o‘quv kursini joriy etish.

2. Raqamli kutubxonalar, ilmiy maqola bazalari va akademik qidiruv tizimlaridan foydalanishni majburiy mashg‘ulotlarga aylantirish.

3. O‘zbek tilidagi ilmiy axborot resurslarini kengaytirish va ularga erkin kirishni ta‘minlash.

=====

4. Talabalar o'rtasida axborot etikasi, mualliflik huquqi, plagiatga qarshi kurash mavzularida maxsus seminarlar tashkil etish.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. — Paris: UNESCO, 2011.
2. Association of College and Research Libraries (ACRL). Framework for Information Literacy for Higher Education. — Chicago: ACRL, 2016.
3. Bruce, C. Information Literacy as a Catalyst for Educational Change. A Background Paper. — White Paper prepared for UNESCO, 2002.
4. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. — Москва: Эксмо, 2007.
5. Мамадалиева М. Информационная культура учащихся и студентов. — Ташкент: Fan, 2020.
6. Ташходжаев А., Қодиров Ш. Ахборот-коммуникация технологиялари ва таълимда инновациялар. — Тошкент: ТДПУ нашриёти, 2022.
7. Назаров Б.Н. Ахборот маданияти асослари. — Тошкент: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2019.
8. Qodirov A., Xasanov F. Raqamli savodxonlik va axborot xavfsizligi. — TATU, 2023.
9. Ivanova, T. V., & Petrov, I. N. Digital Competency Formation in Technical Universities. // Journal of Educational Technology Development and Exchange. – 2020.
10. OECD. Skills for a Digital World. Policy Brief on the Future of Work. — OECD, 2016.